

ИНДУВИДУАЛ ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТАЪЛИМ ТАМОЙИЛЛАРИ АСОСИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЗАРУРИЙ ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

Норматова З.А.

*Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги, Фарғона академик лицейи
ўқитувчиси, Чирчиқ давлат педагогика университети Педагогика
факультети, “ Умумий педагогика ” кафедраси тадқиқотчиси*

Таянч сўзлар: хусусият, таълим, индивидуаллаштириш, индивидуал ёндашув, дастур, хусусият, фаолият, материал.

Ключевые слова: особенность, обучение, индивидуализация, индивидуальный подход, программа, особенность, деятельность, материал.

Key words: feature, training, individualization, individual approach, program, feature, activity, material.

Сўнгги йилларда дунёнинг аксарият ривожланган давлатларининг таълим сиёсати инсон капитали назариясига асосланган бўлса-да, эксперт мунозараларида бу назариядаги ютуқлар кўпинча ҳисобга олинмайди. Тадқиқотчилар инсон капиталининг хусусиятларини ва уларнинг шахсининг шахсий фаровонлигига ва бутун жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига қўшган ҳиссасини изчил равишда ўрганиб борадилар.

Таълим тизими инсон капиталининг асосий элементларини шакллантиришга қаратилган амалиётлар билан сезиларли даражада тўлдирилиши керак. Бу борада энг истиқболлилари инсон капитали ҳақидаги мунозараларнинг асосий қисмига айланган, аммо унинг шаклланиш механизмларини ва қисқа ва узок муддатли истиқболда ижтимоий-иқтисодий тараққиётдаги ролини тушуниш учун зарур бўлган назарий ишланмалар ишлаб чиқилмоқда.

“Инсон капитали” категорияси У.Петти, А.Смит, Ж.-Б.Сэй каби тадқиқотчилардан бошлаб, сиёсий иқтисод классиклари томонидан ўрганилиб келинмоқда. Иқтисодий фикр ва социологик тадқиқотларнинг деярли барча оқимлари бу тушунчага тўхталиб ўтган. Аммо инсон капитали назариясининг ўзи 20-асрнинг иккинчи ярмида шакллана бошлади, чунки бу даврга келиб иқти-

содий ривожланишда инсон ресурсларининг роли кескин ошди ва назария ва амалиётга ўзгартиришлар киритиш зарурати пайдо бўлди.

Мамлакатимизда инсон капитали назарияси ривожланишига Д.Шоумаров, М.Содиржонов, М.Куронов, М.Шарипов ва бошқалар қатта ҳисса қўшганлар [4, 2, 6,3]. Уларнинг асарларида инсон капиталини юзага чиқариш, инсон капитали ривожини шахснинг онги, билими, ахлоқ-одоби, дунёқарашига боғлиқлиги баён этилган.

Инсон капитали назарияси туғма қобилиятлар ва олинган билим, кўникма ва малакаларнинг шахс ва умуман жамиятнинг турмуш шароитларини ривожлантириш ва яхшилаш учун аҳамияти ҳақидаги ғояга асосланади. Аммо ўз-ўзидан қобилиятлар, истеъдодлар ва ҳатто билим ва кўникмалар инсон капитали билан боғлиқ.

Инсон жамиятга келтирадиган фойда билан бир вақтда унинг ўзи ҳам ўз қобилиятлари, билим ва кўникмаларидан фойдаланишдан натижа (фойда) ва қониқиш олиши керак. Акс ҳолда, ходим меҳнат қобилиятини тўлиқ тиклаш имкониятига эга бўлмайди ва ўз имкониятларини, қобилиятларини ривожлантириш ва "инсон капитали" параметрларини яхшилаш учун мотивацияга эга бўлмайди.

Индивидуал йўналтирилган таълим тамойиллари асосида инсон капиталини таъминлаш шахснинг иқтисодий ўсиши ва ҳаётини муваффақияти учун хизмат қилади.

Тизимли ёндашув, кибернетика ва интеграция тамойилларига асосланиб, инсон капиталининг қуйи тизими - таълим капиталини ажратиб кўрсатиш мумкин. "Таълим капитали" қуйи тизими, худди тизимнинг ўзи каби, хилма-хиллик билан ажралиб туради, у диверсификация қилинади ва хилма-хиллик (зарурий хилма-хиллик қонуни) асосида бошқарилиши керак. Қуйи тизимларнинг ҳар бир жараёни бир-биридан келиб чиқади ва жараёнлар ўртасида барқарор алоқа мавжуд (тескари алоқа қонуни). Ҳар бир жараён бошқаларга ва бутун тизимга таъсир қилади, натижада тизимнинг интеграл хусусиятлари пайдо бўлади, бу бутун тизим ва унинг элементлари учун бир бутун сифатида янги хусусиятларнинг шаклланишига олиб келади [5].

Таълим капитали - бу корхонада инсон капиталининг тизимни ташкил этувчи қуйи тизими бўлиб, у бутун ҳаёт давомида инсон ривожланишининг барча таркибий қисмларини бирлаштиради. Таълим фаолияти таълим капиталининг асоси сифатида очиқ тизим бўлиб, унинг асосий фазилатлари келажакка очиқлик бўлиб, таълимнинг узлуксизлиги тамойили инсон капиталини ривожлантириш истиқболларини яратади. Инсон ривожланиш субъекти сифатида бутун жараён инсоннинг индивидуал шахсий хусусиятлари, мотивлари, қадриятлари, қобилиятлари ва барча турдаги инсоний кучли томонлари асосида қурилади. Инсон ривожланиши турли хил таълим контекстларида,

корхонада махсус яратилган касбий таълим тизимида ҳамкасблар, мутахассислар, маданий маҳсулотлар ва бошқалар билан мўлжалланган яхлит ўзаро таъсир жараёнида содир бўлади. Бундай ўзаро таъсир натижасида одамда ва бутун тизимда янги хусусиятлар пайдо бўлади.

Индивидуал йўналтирилган таълим тамойиллари асосида инсон капиталини таъминлаш шахсни ҳар томонлама ривожлантириш, меҳнат унумдорлигини ва умуман корхонанинг рақобатбардошлигини ошириш мақсадида шаклланган ваколатларда намоён бўладиган хатти-ҳаракатларнинг исталган моделига яқинлашиш йўлида ишлайди.

Индивидуал йўналтирилган таълим тамойиллари ҳар бир таълим олувчининг шахсий хусусиятларини ҳисобга олишни англатади, яъни табақалаштирилган таълим индивидуаллаштиришнинг шарти ва воситаси бўлиб ишлайди ва индивидуал ёндашув бу жараёни ташкил этувчи тамойилдир.

Индивидуал ёндашув қуйидагиларни ўз ичига олади:

- таълим олувчининг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш ва дастур талабларини бажаришнинг оқилона уйғунлиги;
- таълим олувчининг ёш хусусиятларига мувофиқ максимал юкни мажбурий ҳисобга олиш;
- фаолият турларини алмаштириш;
- уй вазифасини дозалаш;
- ўқув материалини фарқлаш.

Таълимни индивидуаллаштириш - ўқитувчи учун махсус ташкил этилган жараён бўлиб, таълим олувчи учун ўзини ўзи ташкил этиш жараёнидир. Ўқитувчи учун индивидуал йўналтирилган таълим - бу таълим олувчининг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, белгиланган вақт ичида белгиланган дидактик мақсадга эришишга қаратилган таълим олувчи фаолиятини махсус ташкил этишдир.

Таълим фаолиятини самарали амалга ошириш учун ўрганишнинг ўзига хос индивидуал хусусиятларини аниқлаш, шунингдек уларни ҳисобга олиш ва фойдаланиш усулларини танлаш муҳимдир. Т.А.Боровскихнинг фикрига кўра, таълим олувчиларнинг ўқув ишини индивидуаллаштириш учун энг муҳим тамойиллар қуйидагилардир:

- ўрганиш қобилияти билимларни ўзлаштириш ва қўллашнинг умумий қобилияти сифатида;
- билимларни эгаллаш ва улардан фойдаланишни таъминлайдиган ақлий операцияларни бажариш даражаси билан тавсифланган ақлий ривожланиш;
- ақлий фаолият услуби талабаларнинг ўз таълим фаолиятини ташкил этишнинг энг самарали усуллари ва методларини шакллантириш сифатида;

- таълим мотивацияси, бу ўқувчининг таълим фаолиятининг турли турлари ва жиҳатларига мойиллиги;
- талабанинг кейинги когнитив фаолияти тўғрисида хулоса чиқариш қобилиятидан иборат бўлган когнитив стратегия [1].

Бу хусусиятларни ҳисобга олиш ва мақсадли ривожлантириш, Т.А.Боровскихнинг таъкидлашича, когнитив фаолиятни, интеллектуал фазилятларни, мустақиллик ва ўрганиш қобилиятини ривожлантиришга ёрдам беради [1].

Индивидуал йўналтирилган таълим тамойиллари асосида инсон капиталини таъминлашнинг зарурий шарт-шароитларини касбий, ижтимоий, шахсий таълим натижалари билан аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Шахснинг таълим капиталининг ривожланиш даражаси ва сифатини аниқлаш учун шахснинг ўзига хос маркерлар тизими - ўқув мақсадларига эришиш даражаларининг муҳим ва мазмунли хусусиятлари керак. Бу бўлажак мутахассиснинг индивидуал йўналтирилган таълим тамойиллари натижасида шаклланган зарур билим ва касбий хулқ-атворни намойиш этишга тайёрлик даражасини аниқлаш имконини беради.

Адабиётлар:

1. Боровских Т.А. (2010) Индивидуальные особенности учащихся и методы их диагностики и учёта в учебном процессе // Наука и школа. № 10. С. 56-59.
2. Содиржонов М. Инсон капитали ривожини шахснинг онги, билими, ахлоқ-одоби, дунёқарашига боғлиқ. "Янги Ўзбекистон" газетаси 10.02.2022.
3. Шарипов М.Л. (2020). Марказий Осиё мутафаккирларининг илмий мероси, уларнинг илм-фан ҳамда жаҳон цивилизацияси тараққиётидаги роли ва аҳамияти. "Science and Education" Scientific Journal. Volume 1 Special Issue. 157.
4. Шоумаров Д. Инсон капитали ўз-ўзидан юзага чиқмайди. uzlidep.uz/news-of-party/3127., 04.10.2018.
5. Эшби У.Р. Введение в кибернетику / У.Р. Эшби. М.: Иностранная литература, 1959. - 432 с.
6. Куронов М. Инсон капитали мактабда яратилади. Маърифат газетаси, 23.07.2018.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада индивидуал йўналтирилган таълим тамойиллари асосида инсон капиталини таъминлашнинг зарурий шарт-шароитлари ўрганилган. Индивидуал йўналтирилган таълим тамойиллари асосида инсон капиталини таъминлашнинг зарурий шарт-шароитларини касбий, ижтимоий, шахсий таълим натижалари билан аниқлаш мақсадга мувофиқдир.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются необходимые условия обеспечения человеческого капитала на основе принципов личностно-ориентированного образования. На основе принципов личностно-ориентированного образования желательно определить необходимые условия обеспечения человеческого капитала результатами профессионального, социального и личностного образования.

SUMMARY

This article discusses the necessary conditions for ensuring human capital based on the principles of person-centered education. Based on the principles of personality-oriented education, it is desirable to determine the necessary conditions for providing human capital with the results of professional, social and personal education.